

DISIDENȚA DEMOCRATICĂ

Națiune
și democrație
în Republica
Moldova

Traducere: *Oana Cristescu*

CUPRINS

Cuvânt-înainte de <i>Sergiu Musteață</i>	11
Prefață	25
Mulțumiri	28
1. Introducere	31
Cercetări anterioare despre Moldova.....	34
Limba și identitatea națională în tranziție	35
Democratizarea și divizarea națională.....	38
Scopul și direcțiile cercetării	42
Metoda și materialul	44
Măsurarea atitudinilor.....	46
Variabile de fond aplicate	49
Planul general al studiului.....	51
2. Cadrul istoric, economic și social	54
Sub stăpânirea imperiilor.....	55
Independența și unirea cu România.....	57
Chestiunea Basarabiei și perioada interbelică	58
Republica Sovietică Socialistă Moldovenească	60
Independența și divizarea	62
„Tranziția către sărăcie“	64
Datele demografice, migrația și nostalgia față de trecut	67
Un cadru defavorabil pentru democrație	70
3. Regimul politic și națiunea în tranziție	71
Democrația	73
Inițiative de măsurare a democrației	76
Reprezentare și participare	77
Sprijinul politic	78
Tranziția.....	79
Tranzițiile <i>spre</i> sau <i>dinspre</i> în Europa postcomunistă	81

Democrația și națiunea.....	83
Grupurile etnice și națiunile ca identități colective	85
Aparența etnică presupusă	86
Națiunea, o comunitate politică	88
Naționalismul în Est și în Vest.....	89
Revendicările teritoriale și edificarea națiunii	91
Când se atinge faza de consolidare?.....	94
Mai departe	96
4. Minoritățile etnice și divizarea națiunii-nucleu	98
Etnicitatea prin recensăminte.....	98
Grupurile etnice minoritare	101
Ucrainenii.....	102
Rușii	103
Găgăuzii	105
Bulgarii	107
Rromii.....	107
Evreii	109
Naționalisme contradictorii	110
Cine suntem noi?	114
5. Politica divizării naționale.....	118
Naționalism și naționalisme re-activate: 1989-1993.....	119
Conflictul găgăuz	122
Transnistria se separă.....	124
Consecințele regionale imediate ale conflictului din 1992	127
Casa Noastră: 1994-2000	129
Moldovenismul cu față sovietică: 2001-2003	133
O formă mai blândă de moldovenism: 2003-2007.....	135
Revenirea la conflictele identitare: 2007-2009.....	137
Douăzeci de ani de politică identitară	140
6. Democrația văzută de sus.....	144
Forma de guvernământ.....	145
Clasarea democrației moldovenești	147
Alegeri libere și corecte.....	151
Libertatea de asociere	153
Libertatea de exprimare	154
Surse alternative de informare.....	155
Dreptul de vot	157
Starea poliarmiei.....	158
O tranziție neterminată	159

7. Vedere de jos	160
Comunitatea politică	162
Principiile guvernării	166
Performanța guvernării	168
Instituțiile guvernării	171
Actorii politici	174
Rezumatul principalelor diviziuni	178
8. O casă dezbinată	182
Națiune, evoluții politice și democratizare	182
Identitatea națională și sprijinul politic	185
O națiune divizată sau una în formare?	186
Divizarea națională și democratizarea	189
Way, Rustow sau democratizarea instituționalizată?	189
Concluzii și cercetări viitoare	193
Epilog: Referendum și noi alegeri	196
Summary	199
Rezumat	205
Резюме	211
Anexa A	217
Anexa B	219
Anexa C	220
Anexa D	222
D-1 Comunitatea politică	222
D-2 Principiile guvernării	225
D-3 Performanța guvernării	228
D-4 Instituțiile guvernării	230
D-5 Actorii politici	233
Referințe bibliografice	235
Indice de nume	271
Indice de termeni	278

INTRODUCERE

În 1989, sute de mii de demonstranți s-au adunat la Chișinău, capitala Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM), pentru a protesta împotriva continuării dominației Moscovei. Valurile de nemulțumiri declanșate în 1987 au evoluat curând într-o mare mișcare de masă. Chemarea la independență și democratizare a urmat în Moldova același model ca în celelalte republici sovietice în a doua jumătate a anilor 1980, dar evenimentele de aici au avut și un caracter aparte, legat de identitatea națională, în dispută, a populației titulare. Această specificitate laolaltă cu alte condiții dificile (care vor fi discutate mai jos) au ridicat de la bun început obstacole majore în calea democratizării. Cu toate acestea, Moldova a reușit să atingă un nivel de democrație mult mai avansat decât s-ar fi așteptat unii. Atingerea acestui grad de democratizare, în ciuda condițiilor nefavorabile existente, formează punctul de plecare al prezentului studiu.

Dezacordul public din Moldova s-a manifestat inițial prin acțiunile Frontului Popular, exprimat, în mod similar, și de mișcările populare din țările baltice. Ceea ce a separat mișcarea moldovenească de independență de acțiunile de același gen din alte republici ale Uniunii Sovietice (URSS) a fost chemarea la unirea cu un stat vecin. Drapelele care au fluturat la manifestații nu au fost cele moldovenești, ci tricolorul românesc. Imnul cântat nu a fost un îndemn pentru moldoveni, ci pentru români de a se trezi „din somnul cel de moarte“, cum sugerează primul vers al imnu-

Marea Adunare Națională de la 27 august 1989

lui României. În prim-planul protestelor se afla chestiunea limbii. Limba moldovenească, cu excepția alfabetului chirilic pe care îl utilizează, este identică cu româna. Din mai multe motive, unirea dintre cele două state vorbitoare de limbă română nu s-a produs, dar destrămarea URSS s-a declanșat, fiind proclamat statul Republica Moldova, ca unul din cele 15 state succesoare.

La 27 August 1991, parlamentul Moldovei a declarat în mod oficial independența republicii. Cu excepția efemerei Republici Democrate Moldovenești, din 1917-1918, se contura primul stat moldovenesc din epoca medievală până acum. De atunci, istoria Moldovei este povestea unei țări de frontieră, aparținând altor entități politice: Imperiul Otoman, Rusia țaristă, România, Uniunea Sovietică (Kaneff și Heintz, 2006). Cu toate că au o limbă și multe tradiții în comun, evoluția celor două țări (România și Moldova) a fost diferită timp de două secole. Când Principatele Române au început să se formeze în jurul a ceea ce avea să devină viitorul stat român, la mijlocul secolului al XIX-lea, Moldova contemporană era deja, din 1812, supusă Rusiei, sub numele de Basarabia. August 1991 a marcat începutul statului moldovenesc modern, dar aceasta avea să fie numai prima dificultate în procesul de tranziție al țării.

În multe din studiile timpurii asupra tranzițiilor democratice, concentrate mai ales asupra Europei de Sud și Americii Latine, tranziția este privită ca un proces politic, și poate economic (cf. O'Donnell și Schmitter, 1986a)⁷. Pentru a surprinde etapele de tranziție mai complexe din Europa de Est și din statele postsovietice, Taras Kuzio (2001b) a sugerat faptul că tranziția postsovietică este mai degrabă un proces de tip postcolonial, multifacțat, care include construirea statului și națiunii. Astfel, tranziția în fostele republici sovietice este mult mai complicată, un proces în patru stadii, chiar dacă atenția cercetătorilor se focalizează cel mai mult asupra tranziției de la un regim autoritarist la unul democratic. În cazul Moldovei, abia dacă găsim vreuna din condițiile clasice care să conducă la democrație. Mai întâi, economia este slabă și a suportat șocuri repetate, interne și externe, făcând ca sute de mii de moldoveni să-și caute un rost în străinătate. În al doilea rând, teritoriul statului este pus sub semnul întrebării prin secesiunea de facto a autoproclamatei *Pridnestrovskaia Moldavskaia Respublika* (PMR), care constituie regiunea transnistreană de la est de Nistru. În al treilea rând, comunitatea politică din cealaltă parte a Moldovei a fost uneori nevoită să se confrunte cu o altă mișcare secesionistă în Gagauz Yeri (Găgăuzia). În al patrulea rând, și poate cel mai important, populația moldovenească

⁷ S-a sugerat că tranziția, ca concept, implică un proces liniar de la autoritarism la democrație și este expresia unei rațiuni teleologice. Prin urmare, s-a dezbătut intens problema dacă tranziția trebuie înlocuită cu termenul (aparent mai neutru) *transformare*, pentru a surprinde faptul că schimbarea este cu final deschis (cf. Carothers, 2002a; 2002b; Nodia, 2002; O'Donnell, 2002; Wollack, 2002). Așa cum vom arăta în capitolul 3 și cum a subliniat Gans-Morse (2004), teleologia conceptului de tranziție nu se găsește însă în literatura despre tranziție. Din această cauză, și pentru a indica în mod clar că schimbarea examinată aici este de natură politică și nu socială, s-a decis păstrarea conceptului de tranziție în prezentul studiu.

majoritară încă nu s-a pus de acord dacă națiunea trebuie considerată moldovenească sau română, sau poate este o combinație a celor două⁸.

Una din temele principale ale studiilor despre Moldova este lipsa unei idei naționale limpezi (cf. Heintz, 2007). Așa cum s-a menționat inițial, naționalismul împărțit de majoritatea populației Moldovei nu a fost de sorginte moldovenească, ci provenea mai degrabă din România învecinată. Cu toate că atracția pentru naționalismul românesc a pălit rapid și, până în 1994, a fost, în mare parte, înlocuit cu o versiune moldovenească, conflictul dintre aceste două forme de naționalism și diversele proiecte de edificare a unei națiuni pe care le implicau ele, împreună cu mișcările adverse sau reactive ale minorităților și ale elitelor regionale, au influențat considerabil viața politică a republicii, de la independență încoace⁹. Cu toate acestea, eforturile de democratizare ale Moldovei au avut rezultate considerabile. Chiar dacă au fost și perioade de decădere, Republica Moldova este considerată cel mai democratic stat post-sovietic cu excepția celor trei state baltice. Acest lucru este cu atât mai surprinzător, cu cât, în domeniul științelor politice, este universal acceptat faptul că singura condiție crucială pentru democratizare este percepția cetățenilor că aparțin aceleiași comunități politice. „Vasta majoritate a cetățenilor dintr-o viitoare democrație trebuie să nu aibă niciun dubiu sau rezervă mentală asupra comunității politice căreia aparțin.” (Rustow, 1970: 350)

Chiar dacă orice regim întâmpină dificultăți în legitimarea propriei existențe atunci când națiunea nu este definită, acest lucru este și mai pregnant în cazul unui regim democratic unde se presupune că puterea emană de la popor. Această ambiguitate în ceea ce privește identitatea națională moldovenească a fost bine surprinsă de cercetătorul român Dan Dungaciu (2009), care a ales, pentru cartea sa despre Moldova, titlul *Cine suntem noi?*¹⁰. Întrebarea despre cum poate fi instaurată democrația într-o națiune divizată se află în centrul discuției. Aceasta se realizează cu ajutorul unei lentile „moldovenești” pentru a studia un caz destul de reușit de democratizare prin prisma unor idei contestate despre ce trebuie să fie o comunitate politică. Prima parte a studiului constă într-o prezentare a evoluțiilor politice din perspectiva identității naționale, iar partea a doua analizează natura generală a democrației moldovenești și, în particular, explorează felul în care oamenii își exprimă sprijinul politic în funcție de identitatea națională și etnică pe care o împărtășesc.

⁸ După afirmația lui Cașu (2007: 244), „Republica Moldova din zilele noastre este epitoma celor mai dificile probleme pe care statele sud-est europene și postsovietice le-au avut în ultimii 15 ani”.

⁹ Așa cum a demonstrat Webster (2007: 7p, Ch. 1), se pare că, cel puțin în cazul minorităților găgăuze, mobilizarea pentru obținerea autonomiei teritoriale a început chiar înainte de a exista un naționalism moldovenesc distinct (cf. Chinn and Roper, 1995). Astfel, nu numai moldovenii au reacționat la politica revizuită a Moscovei.

¹⁰ Divizarea națiunii și relația acesteia cu politica a fost remarcată anterior în literatură, de către Neukirch (1996: 103) și King (2003: 61), de exemplu.

Cercetări anterioare despre Moldova

Respect pentru oameni și cărți

Multă vreme, Moldova a fost în postura, deloc de invidiat, de a fi țara cel mai puțin studiată din Europa (White, 2000: 2). Lungi perioade din secolul al XX-lea, regiunea care constituie Moldova contemporană a atras atenția internațională mai ales din cauza chestiunii Basarabiei, mai exact din pricina disputei dintre România și Uniunea Sovietică asupra teritoriilor dintre râurile Prut și Nistru (Mosley, 1939/1940; Suga, 1971). Deja în acest punct, identitatea moldovenilor a început să focalizeze atenția. Pentru URSS era important să dovedească faptul că populația Moldovei este un amestec de grupuri latine și slave, care face să se distingă poporul moldovenesc de națiunea română (Lazarev, 1978). Bucureștiul însă considera că majoritatea populației din Moldova o formau românii. Această poziție a fost reafirmată atunci când Basarabia s-a realipit cu România, după Primul Război Mondial (Pelivan, 1920; Popp, 1942).

Studiile occidentale scrise până la destrămarea Uniunii Sovietice atrăgeau uneori atenția asupra etnicității disputate a moldovenilor, deseori în relație strânsă cu problema limbii (Bruchis, 1984; Klees, 1955). Mai recent, Ciscel (2010) s-a referit la politica bilingvă a Moldovei de după independență, constatând cum a oscilat aceasta între reformă, sub semnul unui mai bun echilibru între limba de stat și limba rusă, și recidivele ce țineau de dominația sovietică, adică rusă. În ambițiosul său studiu istoriografic (1994) asupra chestiunii Basarabiei, van Meurs oferă o excelentă analiză a modului în care Uniunea Sovietică și România au încadrat și descris istoria acestei regiuni.

Istoria Moldovei însă rămâne un teren minat pentru oricare cercetător care abordează tema dată, chiar dacă acesta înțelege că România, pe de o parte, și Rusia și Uniunea Sovietică, pe de alta, pot fi considerate ca eliberatoare sau nelegiuite. Deletant s-a ocupat pe larg de rolul României ca „aliat uitat al lui Hitler” (2006) și de ghetoul evreiesc administrat de România la Golta, în Transnistria (2004). Deportările populației rome în Transnistria în timpul războiului sunt mult mai puțin cunoscute decât cele ale evreilor. O conferință din octombrie 2010 de la Chișinău a avut ca temă principală „holocaustul necunoscut” și suferințele populației rome în timpul războiului (cf. Achim, 2004; Kelso, 2010). Recent, au fost deschise arhivele secrete ale Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova. Istoricii Igor Cașu și Igor Șarov (2011) au editat un prim volum ce se ocupă de perioada luptei pentru independență, 1989-1991, care va face fără îndoială lumină asupra unei perioade-cheie din istoria politică modernă a Moldovei.

În ultimele două decenii, de la declararea independenței Republicii Moldova, cantitatea de literatură referitoare la această temă a crescut considerabil, ceea ce vădește o sporire a interesului față de spațiul dat. O mare parte din literatura din primii ani de după independență se concentra asupra caracterului ambiguu al națiunii moldovene, pentru a descrie în detaliu incipientele conflicte identitare (Chinn și Roper, 1992; Crowther, 1991; Fane, 1993; King, 1994; Kolstø, 1993) și pentru a explica

de ce unirea cu România, cu toate așteptările din 1990, nu s-a produs (Neukirch, 1996). Iar literatura de după 1990 se orientează mai mult asupra chestiunii naționale și a relațiilor dintre minorități, incluzând încercările de a găsi o soluție pentru conflictul din Transnistria (Hanne, 1998; Kolstø, 1998), pentru statutul minorității găgăuze din sudul Moldovei (Demirdirek, 1998; Thompson, 1998) și pentru situația politică creată în general (Neukirch, 1998). Cartea lui King, *Moldovenii* (2000), care combină literatura de după 1990 cu texte mai vechi referitoare la regiunea Moldovei contemporane, surprinde în mare măsură temele primilor zece ani de după independență, având ca laitmotiv identitatea națională¹¹. March (2004, 2006, 2007) s-a ocupat intensiv de „rătăcirile” Partidului Comuniștilor din Moldova, cu referință și la încercările lor repetate de edificare a națiunii. Turbulentele alegeri parlamentare din aprilie 2009, care au dus la demonstrații și revolte în masă, au prilejuit apariția mai multor cărți pe marginea acestui subiect, autorii lor împărțășind diverse puncte de vedere asupra a ceea ce s-a petrecut (Burcă, 2010; Erizanu, 2010; Hîncu, 2011). Acest material va fi în cele din urmă incorporat în viitoarele analize asupra alegerilor din 2009 și a evenimentelor ce au urmat. O abordare mai academică este cea a autorilor cărții *Revoluția Twitter* (Ciubotaru, 2010), care și-au propus să prezinte evenimentele dintr-un punct de vedere analitic.

Lucrările lui Mazo (2004) și Roper (2008), care au atras atenția în mod direct asupra organizării instituționale a Moldovei, și cea a lui Way (2002; 2003a; 2003b), care oferă o explicație pentru nivelul relativ ridicat de democratizare al țării, sunt esențiale pentru orice studiu al politicii contemporane a Moldovei. Opiniile lui Mazo și Roper vor fi analizate în detaliu mai jos, iar abordarea lui Way a constituit punctul de plecare pentru prezentul studiu.

Limba și identitatea națională în tranziție

Întrebarea lui Dungaciu, amintită mai sus, *Cine suntem noi?*, este una cu privire la identitate și se referă în mod specific la felul în care se identifică populația Moldovei. Ea invocă diverse concepte despre etnicitate și naționalitate și, mai mult, despre naționalism și edificarea națiunii. Aceste concepte au făcut, de-a lungul anilor, obiectul a numeroase dispute academice. Chiar dacă în prima jumătate a secolului al XX-lea etnicitatea și naționalitatea au fost considerate ca fiind aproape un dat

¹¹ Literatura autohtonă, oricât de bogată ar fi, este deseori colorată tocmai de conflictul privind identitatea națională, descris în prezentul studiu. Prin urmare, cu toate că aceste studii prezintă contribuții importante, ele tind să fie partizane din punct de vedere politic, susținând fie poziția moldovenismului, fie pe cea a proromânismului, chiar dacă există și un spectru intermediar. Merită menționate, ca studii ale moldovenismului, volumele *Pentru limba noastră*, al lui Stati (2008), și *Suverennaia Moldova: istoria i sovremennosti*, al lui Repida (2008). Printre lucrările care exprimă poziția proromânismului, amintim *Istoriia rumyn: S drevneishikh vremen do nashikh dnei* de Dragnev et al. (2003) și *Cominternul și originile „moldovenismului”* de Cojocaru (2009).

natural, în prezent acestea sunt percepute, în literatura academică, mai ales drept categorii ale identității create și modelate de individ, în interacțiune cu ceilalți. Așa cum remarcă Wolf (1997: ff), asemenea concepte nu pot evolua decât ca „pachete de relații” și nu ca părți predeterminate ale organizării umane. La fel consideră și autorul prezentului studiu.

Etnicitatea este definită aici ca o identitate socială prin care anumite caracteristici sunt împărtășite și se aplică pentru a diferenția persoanele din grup de cele din afara lui. Rădăcinile diferențierii sunt subiective și își pot trage seva din tradiție, limbă, sentimentul istoriei comune sau din orice combinație ale acestora. Prin urmare, putem identifica un grup etnic numai atunci când „oamenii din el și oamenii din afara lui știu că el există; pentru că atât cei *dinăuntru*, cât și cei *dinafară* vorbesc, simt și se poartă ca și când ar fi grupuri separate” (Hughes, 1993: 154). Pentru scopurile prezentului studiu, o asemenea definiție permite diverse combinații metodologice prin care, de exemplu, datele de la recensământ (știm că în cazul Moldovei respondenții nu au fost lăsați să-și declare liber identitatea) se pot compara cu datele din studii, care oferă posibilități mai vaste de a combina și declara alte identități. În cazul acestor studii, respondenții au mai mare libertate de a-și defini propriile identități și, de asemenea, de a le organiza în categorii acceptate, care nu contravin percepțiilor individului.

Diferența dintre etnicitate și naționalitate rezidă în implicațiile politice pe care le are cea de-a doua. Naționalitatea se referă direct la cetățenie și își trage legitimitatea din ideea de națiune. Aceasta a dus la o situație în care identitatea națională este uneori văzută ca o combinație între naționalitate și cetățenie (Schnapper, 2002: 10). O asemenea abordare este problematică, mai ales pentru că presupusul aspect cultural al naționalității, cel care o leagă de drepturile politice ale cetățeniei, nu există întotdeauna. În această privință, cea mai mare parte a literaturii despre cetățenie nu recunoaște faptul că o comunitate politică ce trebuie „investită” cu cetățenie nu poate fi pusă în directă relație cu identitatea națională care, în esență, rezidă în același tip de construcții colective pe care se bazează și etnicitatea (cf. French și Hinze, 2010: 264). Din acest motiv, naționalitatea se referă aici numai la cetățenie și este o categorie ce ține de stat, și pe care o poate cere orice grup etnic din interiorul frontierelor statului, cu condiția să îndeplinească criteriile de acordare a cetățeniei ale respectivului stat. Identitatea națională este astfel rezervată identificării culturale în interiorul unei națiuni sau al unei națiuni-stat.

Dacă ar fi să definim tipul ideal de națiune în sens weberian, aceasta ar putea fi descrisă ca grup etnic cu ideologie naționalistă, cu alte cuvinte, naționalism ce are ca țintă instaurarea unui stat propriu (Hylland-Eriksen, 1998: 148). Prin mijloacele naționalismului, națiunea aspirantă pretinde un stat în numele unui grup etnic specific. În prezentul studiu, națiunea este privită ca o construcție, creată prin mișcări naționaliste, prin aceasta formând o comunitate politică. Rareori se întâmplă ca un singur grup etnic să constituie întreaga populație a unei națiuni-stat. De obicei sunt prezente mai multe minorități. Aceste minorități sunt fie asimilate de către grupul

majoritar, fie continuă să existe ca grupuri minoritare în interiorul națiunii-stat. Acest lucru creează situații în care un grup, de obicei majoritar într-un stat, domină grupurile minoritare. După cum afirmă Rogers Brubaker (1999: 5), acest grup dominant, numit națiune-nucleu, poate fi perceput ca „posesor «legitim» al statului, care este privit ca stat *al* națiunii-nucleu și *pentru* națiunea-nucleu”.

Construirea națiunii, ca unul dintre procesele de tranziție, se concentrează pe inducerea și întărirea identității naționale comune pentru întreaga populație a statului. Deseori, segmente disparate ale populației sunt aduse laolaltă într-o comunitate politică. Promovarea unui anumit set de valori, simbolurile naționale, cum ar fi drapelul sau imnul național, referirea la un trecut istoric comun, la o limbă și o religie comune, și poate aspectul fizic, sunt trăsături care se propagă în rândurile populației prin intermediul instituțiilor statului (cf. Törnquist-Plewa, 1999: 41).

Într-o perioadă de tranziție, adică în timpul trecerii de la un regim autoritar către democrație, ideile de etnicitate și națiune au de jucat un rol important în furnizarea unui cadru cognitiv colectiv în jurul căruia să se construiască structura și orientarea viitorului stat. Este o mișcare de la un *acum* sigur către un *mai târziu* nesigur, unde regulile jocului încă nu au fost definite. Kuzio (2001b) a remarcat în mod just că tranzițiile includ procese paralele, dar în prezentul studiu se va argumenta faptul că naționalismul și încercările de a defini o națiune moldovenească sau română au fost cele care au împins democratizarea, trecerea la economia de piață și construirea statului în anumite direcții. Relațiile de forță din societate afectează de asemenea și modul în care se definește națiunea și cel în care se urmărește construirea națiunii. Construirea națiunii nu este pur și simplu stabilirea unei identități naționale pentru a edifica un *demos* coerent, care să împărtășească aceeași idee despre ce este statul și pentru cine există el. Construirea națiunii este lupta elitelor care încearcă să-și creeze în societate spații – platforme politice prin care să câștige sprijinul maselor. Pe măsură ce tranziția Moldovei s-a împotmolit în discuții despre limbă și identitate, s-a creat loc pentru noi actori politici, noi alianțe și noi conflicte care au ieșit la iveală. A început lupta între susținătorii vechii ordini, care nu aveau decât de pierdut prin schimbare, și noile elite, care aveau totul de câștigat din răsturnarea situației. Acest tip de poziționare după clivajele de identitate a dat naștere celor mai intense conflicte din societățile postcomuniste (cf. Hroch, 1993: 17f).

Și King (2000: 131ff) susține teoria conform căreia chestiunea națională este motorul tranziției în Moldova. El argumentează că politica limbii a fost mult mai puternică și mai proeminentă în Moldova decât în celelalte republici postsovietice, și că a ajuns să fie o componentă centrală a mișcării de independență. După părerea lui King, din conflictul centrat pe problema limbii au evoluat trei forme de schismă. Mai întâi a fost conflictul dintre elitele culturale mai vechi și cele mai noi din Moldova. Generația mai în vârstă încerca să păstreze structurile regimului sovietic și propriile poziții, pe când noilor generații li s-a oferit ocazia de a opta pentru unirea cu România și, în același timp, de a avansa în carieră. În al doilea rând, a existat o fisură între partea vestică a Moldovei (Basarabia) și cea estică, transnistreană. Mos-

cova îi considerase dintotdeauna pe transnistreni mai de încredere, dat fiind că proveneau dintr-o regiune care făcuse parte din URSS încă din 1924, și astfel acestora li se permisesse să domine politica Moldovei încă din vremurile când se instaurase RSSM, în 1940. Problema limbii a jucat un rol important, pentru că basarabenii vorbeau în principal româna, iar transnistrenii – rusa. Al treilea conflict pune față-n față populația etnic majoritară a Moldovei și minoritățile, pentru că majoritarii au văzut în promovarea limbii române în structurile aparatului de stat o posibilitate de a căpăta o poziție dominantă față de minoritari. Acest lucru însemna că moldovenii puteau câștiga teren mai ales pe seama grupurilor minoritare rus și ucrainean, care dominaseră anterior viața politică și economică.

Uneori dezbaterea despre cine sunt moldovenii a rămas latentă, alături a constituit punctul focal al vieții politice. În perioadele mai calme, bătaia identității s-a „mutat” pe rafturile librăriilor, între autorii susținători ai uneia sau alteia dintre perspective, doar pentru a erupe brusc în demonstrații masive și chiar în violențe. Așa cum au demonstrat alegerile parlamentare din 2009, problema nerezolvată a identității naționale continuă să fie o sursă de capital politic, pe care partidele o exploatează oarecum selectiv. În capitolele care urmează vom examina felul în care chestiunea limbii a afectat evoluțiile din Moldova, în lumina diferitor curente de edificare a națiunii.

Democratizarea și divizarea națională

Democratizarea este tranziția către ceea ce se speră a fi un regim mai democratic, dar al cărei capăt rămâne incert. O democratizare reușită se încheie atunci când un regim democratic este pe deplin consolidat și a devenit „singura opțiune disponibilă” (Linz și Stepan, 1996; Przeworski, 1991) – expresie care, pe de o parte, descrie o situație când democrația nu mai este amenințată de răsturnări bruște, dar pe de altă parte, nu concretizează o perioadă de timp când acest lucru se poate întâmpla. Deși nu este obiectivul nostru principal să concluzionăm cât de mult s-a apropiat Moldova de consolidare, prezentul studiu include totuși o discuție despre cum se raportează țara la criteriile democratice de bază și la unii dintre cel mai frecvent aplicați indici ai democrației.

Chiar dacă democrația pare a fi un concept simplu, prin care se înțelege că guvernarea emană de la popor, în context global, conceptul se aplică unor regimuri extrem de diferite, multe dintre ele departe de a atinge fundamentul democratic al egalității politice. Dar, în literatura de specialitate, există și neînțelegeri importante privind definirea democrației și a ceea ce implică, de fapt, egalitatea politică.

Teoreticienii democratizării se mulțumesc cu egalitatea drepturilor legale, inclusiv a celor electorale. Dar teoria democratică a început să se preocupe de *putere*, egalitatea gradului de control pe care toate ființele umane trebuie să-l exercite asupra propriilor vieți. [subl. L.A.] (Allison, 1994: 10).

Acesta este numai un exemplu care arată cât de diferit poate fi înțeleasă democrația în context occidental. Prin includerea altor perspective culturale, interpretările democrației se diversifică.

O metodă de a evita unele dintre problemele de definire sau normative în privința democrației este concentrarea asupra conținutului procedural, care atrage atenția asupra felului în care democrația funcționează la nivelul unui stat național. Democrația contemporană este astfel percepută mai ales ca democrație reprezentativă, sau ceea ce Robert Dahl (1971; 1999) a ales să denumească *poliarhie*, pentru a diferenția formele directe ale democrației. Poliarhia oferă metode instituționale de a micșora prăpastia dintre democrația directă, posibilă în comunitățile mici, și nevoia de reprezentare din statele moderne. Cerințele instituționale ale poliarhiei includ: oficiali aleși, alegeri libere și corecte, sufragiu universal, dreptul de a candida, libertatea de exprimare și de informare alternativă, libertatea de asociere. În prezentul studiu, aceste instituții vor sta la baza evaluării democrației din Moldova în general.

Cadrul instituțional poate reprezenta numai structura democrației, fără a include însă și problemele democratice esențiale ale unui regim politic dat. Pentru ca democrația să prindă rădăcini, este nevoie ca regimul să se bucure de sprijinul populației și ca principiile democratice să fie acceptate. La nivel general, acest lucru implică faptul că o democrație, ca formă de conflict politic instituționalizat, are nevoie ca cetățenii să accepte autoritatea guvernului și anumite reguli. Este un echilibru complicat între conflict și consens, în care cetățenii trebuie să se implice în politică, dar numai într-o anumită măsură. „Democrația implică divergențe și divizare, dar bazate pe consimțământ și coeziune” (Diamond, 1990: 56). Combinația de credințe, valori, obiceiuri, atitudini și comportamente ale unei anumite comunități politice este deseori definită drept cultură politică. Orice regim este dependent de sprijinul poporului, și cu atât mai mult un regim democratic, care pretinde că puterea sa emană direct de la popor. O anumită cultură politică poate, prin urmare, fie să ofere, fie să refuze unui regim legitimitatea guvernării.

O modalitate de a evalua cultura politică sunt sondajele de opinie, care pot fi realizate în așa fel încât să dezvăluie atitudini față de problemele relevante pentru democrație. Cu toate că există diverse abordări ale studiului culturii politice, spre exemplu, abordarea prin prisma culturii civice a lui Almond și Verba ([1963] 1989), diviziunea materialistă și postmaterialistă a lui Inglehart (1990; 1997), sau argumentul capitalului social al lui Putnam (1996), pentru prezentul studiu am ales un model care să poată măsura nivelurile de sprijin politic în mod direct și la diverse niveluri. Un asemenea model este propus de Norris (1999), fiind inspirat de Easton (1965), și împarte sprijinul politic în cinci niveluri, de la comunitatea politică (cea mai difuză formă de sprijin), urmată de principiile guvernării, performanța guvernării, instituțiile guvernării până la actorii politici, care constituie cea mai concretă formă de sprijin.

Așa cum s-a menționat mai sus, există neînțelegeri în privința definiției exacte a democrației în literatura teoretică. Definiția etimologică a democrației, adică gu-